

Mehmet Akif Aydın ile Türkiye’de Fıkıh ve Hukuk Üzerine

Genel olarak eğitim hayatınızdan bahsedebilir misiniz? Fıkıh ve genelde İslâmî ilimler birikimini nasıl elde ettiniz? Özel ders okudunuz mu?

İlkokuldan sonra imam hatip okuluna gittim. Orta kısmı Tokat’ta lise kısmını İstanbul’da bitirdim. O zaman imam hatip okulu mezunları sadece yüksek İslam enstitüsüne gidebiliyorlardı, ben de buraya gittim. Enstitüde talebe iken bir taraftan da Emin Saraç Hoca’dan her gün akşam düzenli hadis, tefsir ve fıkıh alanında ders görür, Arapça klasik bir metni okurduk. Gerek enstitüde gerekse dışarıdaki derslerde fıkıh her zaman ilgimi çekti. Hukuk fakültesini bitirmemin yararlı olacağını düşündüm. Biraz da kaderin sevk-i tabiisiyle lise sınavlarına girdim ve aynı sene üniversite sınavında hukuk fakültesini kazandım. Böylece iki sene yüksek İslam enstitüsüne (şimdiki Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne birlikte devam ettim. Önce enstitü sonra da hukuk fakültesi bitmiş oldu. Bu iki formasyonu birleştireceğim bir alan olarak İslam hukuku alanında doktora yapmak arzusu ile Salih Tuğ Hoca’nın bulunduğu İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü’ne devam etmeye başladım. Sonra da buraya asistan olarak atandım. Çok arzu etmeme rağmen hukuk fakültesinde İslam hukuku veya hukuk tarihi alanında doktora yapamadım; bana danışmanlık yapacak hiçbir hoca bulamadım. Sonunda kadromun da olduğu Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi kürsüsünde rahmetli Nejat Göyünç Hoca’nın danışmanlığı altında Osmanlı hukuku tarihi üzerinde doktora çalışmamı tamamladım. Oradan da Marmara Hukuk Fakültesi hukuk tarihi anabilim dalına yardımcı doçent olarak atanarak öğretim üyeliği görevine başladım.

Bildiğim kadarıyla bir Osmanlı ulema ailesinden geliyorsunuz. Bundan biraz bahsedebilir misiniz? Eğitiminiz bakımından bunun bir katkısı/etkisi oldu mu?

Hem baba hem anne tarafından hem ilmiye hem ticaret yönü olan bir aileden geliyorum. Babam tüccardı, ancak baba dedem Osmanlı devletinin son Kangal (Sivas) müftüsü idi. Onun babası Hafız Mustafa Efendi, Darende’de onlarca hafız yetiştirmiş bir hoca efendi imiş; onun babası Hacı Emin Baba bir tarikat şeyhi imiş, muhtemelen Nakşi veya Kadiri şeyhi. Anne dedem de tüccardı fakat onun babası Hacı Ali Hafız ve onun babası da Hacı Müezzîn diye bilinen din adamı. Müftü olan dedemin bir hayli zengin bir kütüphanesi vardı. Kendisinden sonra kimse bu kitapları okumayacak diye bir listesini çıkarmış ve o zaman Ezher Üniversitesi’nde okumakta olan hemşehrimiz Emin Saraç Hoca’ya göndermiş, “Bunları sana bırakıyorum, bu kitapları oradan satın almaya gerek yok” diye. O da “Bu kitapları keşke -beni kastederek- torununuz okusa, ona bıraksanız” demiş. Seneler sonra o kitapların bir kısmı gerçekten bana kaldı ve ben Emin Hoca’dan üç sene süreli ders okudum.

Sizi en çok etkileyen fıkıh eserleri, fakihler veya hukukçular?

Emin Saraç Hoca’dan okuduğumuz ilk fıkıh kitabı Mevsilî’nin *el-İhtiyar* isimli eseri idi. Bu kitap oldukça muhtasar, ancak çok sağlam bir hukuk mantığı ile yazılmış bir kitap. Muhtasar olarak Kudurî’nin *Muhtasar*’ı, ondan biraz daha geniş olarak Merginanî’nin *Hidâye*’si çok daha geniş olarak Kâsânî’nin *Bedâ’î*’si Hanefî fıkının beğendiğim ve çokça kullandığım kitapları. Bu listeye bir hayli klasik kitap ekleyebilirim. Ancak yeni bir üslup ve anlayışla yazılmış olan çağdaş İslam hukukçularının kitaplarını da eklemek gerekir. 1900’lü yıllarda Mısır’da çok iyi bir hukukçu neslinin yetiştiği görülmekte. Bunlardan özellikle Abdurrezzak Senhuri, Ali Hafif, Ahmed İbrahim, Muhammed Ebu Zehra, Zekiyyüddin Şa’ban, Ürdün’den Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Lübnan’dan Subhi Mahmesanî, Irak’tan Abdülkerim Zeydan’ı özellikle zikretmem ve Mısır’da bulunduğum bir sene zarfında Kahire hukuk fakültesinde ictihad konusunda doktora derslerine devam ettiğim Mustafa Şelebi’yi müthiş fıkıh birikimi ve tahlil kabiliyeti ile bu listeye eklemem gerekir. Modern dönem Mısır’ı bu geleneği maalesef devam ettirememiş. Selim Avvâ gibi iyi yetişmiş birkaç hukukçu bugün de varsa da yirminci yüzyılın ilk yarısının o güçlü nesli mevcut değil.

Osmanlı hukuku araştırmalarının durumu hakkında nasıl bir değerlendirilmede bulunmak istersiniz? Bu alanda Türkiye’de ve dünyada neler yapıldı, neler yapılabilir yahut yapılmalı?

Aslında hukuk tarihi özellikle hukuk fakülteleri tarafından uzun yıllar ihmal edilmiş bir alan. Bereket Fuat Köprülü, Halil İncalcık, Ömer Lütfi Barkan gibi tarihçiler bu alanı ellerinden geldiğince diri tuttular. Bu alana yeni yeni ilginin artmaya başladığı söylenebilir. Ama yine de gereken ilginin gösterildiğini söylemek zor. Hukuk tarihinde hukuk formasyonunun önemli olduğunu düşünüyorum. Ne var ki hukuk fakültesi mezunları akademik kariyer yapmak istediklerinde daha çok bugün

uygulanmakta olan hukuk alanlarını tercih ediyorlar. İki sebepten böyle: 1-Hukuk tarihinde değil de medeni hukuk, ceza hukuku, ticaret hukuku gibi uygulanmakta olan hukuk alanlarında akademik çalışma yapmak, akademisyenlere maaşlarının haricinde önemli ilave gelir sağlama potansiyeline sahip; 2-Bu alanlarda kariyer yapmak daha kolay. Şöyle ki bu alanlarda kariyer yapmak için bir Batı dilini bilmek çoğu kere yeterli. Hukuk tarihinde ise bir Batı dilinin yanı sıra mutlaka Arapça bilmek de gerekiyor. Türkiye şartlarında iki yabancı dili öğrenmek o kadar kolay değil. Bu sebeple yeni yetişen hukuk fakültesi kökenli hukuk tarihçileri daha çok Osmanlıca kaynakların bolca bulunduğu Tanzimat dönemini tercih ediyorlar. Bu da hem konu kısırlığını beraberinde getiriyor hem de Osmanlı hukukunun 550 yıllık en önemli dönemi ihmal edilmiş oluyor. Ancak bu alan ilahiyat fakülteleri ve fen edebiyat fakülteleri tarih bölümleri mezunlarının da ilgi duydukları ve dikkate değer çalışmalar yaptıkları bir alan. Fetva mecmuaları ve şer’iye sicilleri üzerinde buralarda güzel çalışmalar gittikçe artmakta.

Batı’da diğer belgelerin yanı sıra Osmanlı şer’iye sicilleri üzerinde de dikkate değer çalışmalar yapıyor. Özellikle kadın, gayrimüslimler, vakıflar ve iktisat tarihi üzerinde son zamanlarda bir hayli yeni çalışma yayımlandı. Batılı araştırmacılar Kahire ve Suriye-Filistin’deki Osmanlı dönemi şer’iye sicilleri üzerinde de çalışıyorlar ki bizim araştırmacıların yönelmedikleri bir alan, bu bakımdan önemli.

Bizim İstanbul kadı sicillerini yayınlamamızın ardından şer’iye sicillerine ilgi ve kullanım arttı. Bundan böyle bu alanda daha yoğun araştırmaların ortaya çıkacağını zannediyorum.

Türk hukuk tarihi hakkında 2005’te çıkan TALİD Türk Hukuk Tarihi sayısında bir yazı yazmıştınız. O günden beri bu alanda neler oldu?

Hukuk tarihi alanında çalışanların sayısı arttı. Hukuk fakültelerinde bu derse ve bu alandaki araştırmalara daha fazla önem verilir oldu denilebilir. Konjonktürel gelişmeler ilmî çalışmaları etkiliyor. Biz hukuk tarihi araştırmalarıyla daha barışık hale gelmeye başladık. Ancak hukuk tarihi araştırmalarının problemlerinde çok önemli gelişmeler yok. Geçmişteki problemler aşağı yukarı aynen devam ediyor. Buna rağmen ben geleceğe ümitle bakma taraftarıyım.

Sizin öncülüğünüzde Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi adlı bir dergi yayımlanıyor, on yıldır (2006’dan beri). Dergi neyi hedefliyor? Mevcut tarihî kaynakların niteliğinden dolayı dergi aslında ağırlıklı olarak Osmanlı hukuk tarihine odaklanmış durumda değil mi?

Dergi aksayarak da olsa çıkmaya devam ediyor. Biz o dergiyi çıkarırken Marmara Hukuk Fakültesi hukuk tarihçileri olarak bu alandaki çalışmaların bir dergide toplanmasının bu sahayı çalışacaklar için belli bir kolaylık sağlayacağını düşündük, gerçekten de sağlıyor. Ne var ki dergiyi ULAKBİM tarafından takip

edilen bir dergi haline getiremedik. Öyle olunca dergide yayımlanan makalelerin akademik yükseltmelerdeki puanı ULAKBİM'in takip ettiği dergilere göre daha düşük. Bu, derginin makale toplamasını biraz zorlaştırdı. Genç arkadaşlar bir an önce gerekli puanları toplayarak akademik kariyerde ilerlemek istiyor. Marmara Hukuk Fakültesi'ndeki hukuk tarihçilerinin sayı olarak azalması da derginin düzenli çıkmasını biraz engelliyor. Ancak yine de yola devam ediyor.

Siz İSAM'da Osmanlı Şer'i Mahkeme Sicilleri (Kadı Sicilleri) neşir projesini gerçekleştirdiniz. Şimdi de bunun ikinci merhalesini Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde yürütüyorsunuz. Osmanlı tarihi ve özellikle hukuk tarihi açısından bu sicillerin önemi nedir? Bu kaynaklar araştırmacılara ne gibi imkanlar sunuyor?

Şer'iyeye sicilleri Osmanlı hukuk tarihinin en önemli birinci el bilgi kaynaklarından. Bu metinleri okumak belli bir yetişmişliği gerektiriyor. Bu sebeple maalesef araştırmacılar tarafından az kullanılıyor. Biz istedik ki bunu Latin harflerine aktaralım, böylece orijinal metinleri okuyamayanlar da bunlardan yararlı olsun. Doğrusu beklediğimizin üzerinde alaka gördü. Bildiğiniz gibi İSAM'da yayımladığımız kırk cildi internete de koyduk. Herkes bu 40 deftere kolaylıkla ulaşabiliyor. İstanbul Belediyesi kuruluşu olan Kültür A.Ş. bizden ısrarla kadı sicilleri neşirini yirminci yüzyıla kadar getirmemizi istedi. Dolayısıyla bir elli cildin daha yayını planladık. Şimdilerde onun üzerine çalışıyoruz. Böylece İstanbul mahkemelerine ait 10 bin defterden on senelik dönemler halinde 90 defter yayınlamış olacağız. Bizim çalışmamızdan sonra Diyarbakır gibi başka şehirlerde de benzer şer'iyeye sicil neşirleri yapılmaya başlandı. Bu son derece sevindirici bir gelişme. Bu siciller hem birinci elden bilgi veren kaynaklar hem de sadece hukuk tarihi hakkında değil; sosyal tarih, iktisat tarihi ve kültür tarihinin çeşitli alanları hakkında da zengin malzeme barındıran kaynaklar; böylece bu zengin malzemeye daha kolay ulaşmış oluyoruz.

Türkiye'de hukuk tarihi çalışmaları ve hukuk fakültelerinde verilen eğitim hakkında ne dersiniz? Aynı şeyi Türkiye'deki fıkıh çalışmaları ve fıkıh eğitimi hakkında sorsam? İlahiyat fakültelerinde İslam hukuku bilim dalının yapılması ve verilen eğitim hakkında neler düşünüyorsunuz? Bu alanlarla (yani İslam hukuku ile hukuk tarihi) günümüz hukuk fakültesi çevreleri arasında bir uçurum bulunduğundan söz edebilir miyiz? Sizce daha iyi, ideale yakın bir yapı ve eğitim nasıl olmalıdır?

Hukuk tarihi interdisipliner bir alan. Bu alanda çalışmak için hukuk formasyonunun kazanılmış olması önemli ancak yeterli değil. Bunun yanına tarih formasyonunun da eklenmesi gerekir. Bunun için üniversitelerdeki yüksek lisans ve doktora çalışmalarında tarih bölümleriyle birlikte interdisipliner bir çalışma yürütülmeli. Hukuk fakültesi mezunlarının Osmanlıca ve özellikle Arapça bilmemeleri de önemli bir eksiklik oluşturuyor. Bunun için de yine tarih bölümlerinden

ve yabancı dil bölümlerinden yararlanılabilir. Hukuk fakültelerinde hukuk tarihi eğitiminin şöyle bir kolaylığı var. Bizim derslerde kullandığımız bütün kavramların bugünkü hukukta bir karşılığı çoğu kere var. Biz dersi anlatırken öğrencilerin pozitif hukukla ilgili bilgileri bizim dersleri işlememizi kolaylaştırıyor.

İlahiyat fakültelerindeki fıkıh çalışmalarının şüphesiz hukuk tarihine çok önemli bir katkısı var. Ancak ilahiyat eğitiminde fıkıhın belirli bir yeri olmakla birlikte bu yeterli değil. Düşünün ki hukuk fakültelerinde dört yıl okutulan hukuk derslerinin İslam hukukundaki muadilleri ilahiyat fakültelerinde bir iki derste toplanmış bulunuyor. Bu sebeple bu fakülteleri bitirip de fıkıh alanında lisansüstü çalışma yapmak isteyenler, lisansını okumadıkları bir disiplinin yüksek lisansını ve doktorasını yapmaya başlıyorlar ki bunun hayli zor ve problemlili olduğu inkâr edilemez. Bu bakımdan da fıkıh üzerine araştırma yapanların hukuk tekniklerini geliştirme bakımından pozitif hukuk eserlerinden de yararlanmaları son derece önemlidir diye düşünüyorum. İslam hukukunun ve pozitif Türk hukukunun kaynakları, her iki hukuk sisteminin dayandığı dünya görüşü ve felsefe farkı olsa bile hukuk tekniği bakımından benzerliklere sahiptir.

Türkiye’deki hukuk, hukuk tarihi ve fıkıh araştırmalarının (özellikle metod/ usul açısından) en önemli sorunu/sorunları olarak neleri görüyorsunuz?

Hukuk fakültelerinde yürütülmekte olan hukuk tarihi çalışmalarının kaynak dil bakımından karşılaştığı zorluktan yukarıda bahsettim, onları tekrar etmeye-yim. Hukuk formasyonu olmadan ilahiyat fakültesi mezunlarının yaptıkları fıkıh çalışmalarının zorluklarından da bir nebze olsun bahsettim. Bunların dışında Türkiye’deki fıkıh çalışmalarının başka zorlukları da var. Fıkıh çalışmaları netice itibarıyla bir fıkıh tarihi çalışmasıdır. İslam hukuku Türkiye’de uygulanmadığından bugün araştırılan alanda, uygulamada olan bir dönemi veya bölgeyi esas alan bir fıkıh söz konusu değil. Bu bakımdan fıkıh çalışmalarının bir fıkıh tarihi çalışması olduğu unutulmamalıdır. Yani fıkıhın bir konusu işlenirken önce hangi dönemin eserleri esas alınarak bu çalışmanın yapılacağı belirlenmelidir. Yapılabilirse zaman içindeki içtihat ve uygulama farklılıkları ve bunu doğuran sebepler üzerinde durulmalıdır. Bir diğer ifadeyle fikhî görüşlerin tarihî süreç içindeki gelişim seyri ortaya konmalıdır. Hatta fıkıh kitaplarının yazıldığı bölge dikkate alınarak da bir değerlendirme yapılmalıdır. Eğer yapılabilirse bölge farklılıklarının fikhî görüşler üzerindeki etkisi ortaya konmalıdır.

Türkiye’de son yıllarda üniversite sayısının artışıyla birlikte gerek hukuk fakültelerinde gerekse ilahiyat fakültelerinde hukuk tarihi ve İslam hukuku alanında da çok sayıda tez çalışması yapılıyor. Sizce özellikle üzerinde durulması gereken, “keşke çalışılsa / daha fazla çalışılsa” dediğiniz konular, dönemler, kişi veya kurumlar var mı?

Herhangi bir konu belirlemekten ziyade fıkıh konularının ele alınış biçimi daha önemlidir diye düşünüyorum. Malum olduğu üzere fikhî görüşlerin bir dinî-ilahî tarafı var bir de beşerî tarafı. Kitap ve Sünnet malzemesi fikhî görüşlerin dinî-ilahî tarafını, hukukçuların içtihatları beşerî tarafını oluşturuyor. Zaman içinde bu iki tarafın birbiri içinde eridiği, beşerî malzemenin ilahî imiş gibi muamele gördüğü ve değişmez telakki edildiği bir vakıa. Bu küllî kabul, zaman içinde küllî bir redde dönüşme tehlikesi ortaya koydu ve çoğu durumda da dönüştü. Bu sebeple fıkıh çalışmalarında bu muazzam fıkıh malzemesindeki ilahî kısım ile beşerî kısmın dikkatle ayrılması gerekir. Bununla İslam hukukçularının geçmişteki çalışmalarını küçümsüyor değilim. Tam tersine onu çok önemsiyorum. Bu malzemenin fıkıh araştırmalarında çok iyi etüd edilmesi gerektiğine inanıyorum. Ancak bu malzemenin fukahânın anlayışından, metodolojisinden ve içinde yaşadıkları siyasî, sosyal ve kültürel ortamdan etkilenen bir yönünün olduğunu da gözden uzak tutmamamız gerektiğini düşünüyorum. Bu ayrımı yapmadığımızda asıl ilahî malzeme beşerî malzeme ile karışmakta ve tümüyle terk edilmesi gibi bir vakıa ortaya çıkmaktadır. Fikhî malzemenin tarihselliğini görmezlikten gelmek, zamanla kimi araştırmacıları Kur'ân'ın tarihselliğine götürmüştür diye düşünüyorum.

Türkiye'de İslam hukuku çalışmaları ile Müslümanların fetva ihtiyaçları; öğretilen ile yaşanan arasında bir kopukluk olduğu eleştirisi yöneltiyor; bu çalışmaların Müslümanların yaşadığı hayata dokunması için ne yapılmalıdır?

Her şeyden önce bir tarihî malzeme olarak var olan İslam hukukunun yukarıda belirtmeye çalıştığım esaslar dikkate alınarak günümüze kazandırılması lazım. Bu yapılmadan tarihî malzemedan her zaman günümüz problemlerine çözüm üretilemez. İslam hukukunun günümüze taşınması da zannedildiğinden daha zor bir ameliye ve kısa zamanda başarılması da beklenmemeli. Konu üzerinde ciddi çalışılırsa uzun bir süreçte bu gerçekleştirilebilir. Bu alanda önce ince işçilik yapılmalı diye düşünüyorum. Bir başka ifadeyle doktora çalışmaları veya diğer şekilde İslam hukukunun çok farklı alanlarında çok sayıda monografiye ihtiyaç var. Bu monografilerde de kolaycılığa kaçılmamalı. Bir an evvel hedeflenen unvana kavuşmak için ince işçilikten fedakârlık yapılırsa elde edilmek istenen netice gerçekleşmez. Bu monografiler üzerine daha sonra küllî yaklaşımlar ortaya çıkabilir.

İslam dünyasında Şeriat'ın/fıkıhın bir hukuk sistemi olarak uygulanması imkanı ve teşebbüsleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Mevcut örnekleri nasıl değerlendirirsiniz?

İslam dünyasının bazı bölgelerinde zaman zaman ortaya çıkan gelişmeler bu açıdan ümit kırıcı ve talihsiz. Çeşitli İslam ülkelerinde farklı yollarla çoğu kere de bir askerî darbe ile iktidara gelenler, halktan yeterli destek buluruz ümidiyle "Şeriatı uygulayacağız" diye ortaya çıkıyorlar. Ancak şeriat adına kafalarındaki yegâne model İslam ceza hukukunun gösterişli bir tarzda uygulanması. Ben bu

teşebbüsleri samimiyetsiz ve cahilane buluyorum. Yukarıda ifade etmeye çalıştığım merhaleler aşılmadan İslam hukukunun sağlıklı bir şekilde hayata geçmesini şahsen mümkün görmüyorum. Uygulamaya ceza hukukundan başlanılmasını da yanlış ve gayri samimi buluyorum.

Uzun yıllar TDV İslam Araştırmaları Merkezi başkanlığını yürüttünüz. Türkiye’deki gerek ilahiyat gerekse beşerî ilimler araştırmaları açısından burada edindiğiniz çıkarımlar nelerdir?

Türkiye’de gerek ilahiyat gerek beşerî bilimler alanında var olan kurumların sayısında son on beş senede çok ciddi bir artış oldu. Ne yazık ki nicelik alanındaki bu gelişmişlik nitelik alanında görülmedi. Türkiye’de YÖK gibi yükseköğretime yön veren kuruluşlar sayısal gelişmelere daha çok önem verdiler. Her iki alanda da çok sayıda yeni fakülte açıldı. Yeni bir fakültenin kurulması o alandaki çalışmalar için önemli bir başlangıçtır, ancak yeterli değildir. Bir üniversitenin yerleşmesi, geleneğinin oluşması ve bilim üretmesi için oldukça uzun bir sürenin geçmesi ve gelişme gayretinin sürekli olması gerekir. Anadolu’da yeterli öğretim üyesi sağlanmadan fakülte açılması, bu fakültelerde gerekli birikim sağlanmadan yüksek lisans ve doktora eğitiminin başlaması, eğitim ve araştırmaların kalitesini ne yazık ki düşürmektedir. İlahiyat fakültelerinde gerekli öğretim üyesi kadrosu temin edilmeden Arapça mecburi hazırlık sınıflarının yaygın olarak açılmasının da bu fakültelerdeki kaliteyi menfi olarak etkilediğini düşünmekteyim.

Hukuk tarihi ve fıkıh alanlarıyla ilgili ne tür projeler yürütülmelidir? Yahut şöyle soralım: Siz fıkıhla ilgili bir proje yapmak isteseydiniz öncelikle neleri yapardınız?

Bu alanda yapılması gerekli çok yönlü çalışmalar var. Arşivlerimizde gerek mahkeme defterleri olarak gerek merkez bürokrasisinin hukuk uygulamasıyla ilgili olarak ürettiği çok sayıda belge ve bilgi var. Osmanlı dönemi fukahasının ürettiği gerek fetva mecmuası, gerek fıkıh kitabı ve risalesi olarak çok sayıda fikhî malzeme kütüphanelerimizde araştırmacıların ilgisini bekliyor. Son zamanlarda gerek mahkeme defteri gerek mühimme defteri ve kanunname gerekse fetva koleksiyonu olarak önemli sayıda bir fıkıh ve hukuk tarihi materyali araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarıldı. Gittikçe zenginleşen bu materyallere dayanarak bundan sonra fıkıh ve hukuk tarihi alanında nicelik ve nitelik olarak daha zengin araştırmaların ortaya çıkmasını ümit edebiliriz.

Bu alan henüz çok bakir. O kadar çok alanda çalışma yapılabilir ki daha uzun seneler bu alanda doyuma ulaşmış olamayız diye düşünüyorum. Yukarıda da ifade ettim. Ben şu sıralar bir taraftan İstanbul kadı sicillerinin neşriyle uğraşılıyor; hukuk tarihçilerine, iktisat tarihçilerine ve genel olarak tarihçilere birinci el kaynak üretmeye çalışıyorum. Öte yandan genel olarak Osmanlı hukuku ile ilgili bir kitap üzerinde çalışmaktayım.

TDV İslam Ansiklopedisi'nin hazırlanmasında baştan itibaren görev aldınız, İslam hukuku ilim heyeti üyesi olarak ve ansiklopedinin son on yılında da İSAM başkanı olarak alanla ilgili maddelerin yazımında büyük katkınız oldu. Zaten bütünüyle Ansiklopedi'nin tamamlanmasının ardında sizin büyük emeğiniz var. Ansiklopedi'deki fıkıhla ilgili maddelerin yazımında izlenen usul ve üslub hakkında neler söylersiniz? Ortaya çıktığı şekliyle maddeleri nasıl buluyorsunuz? Bu maddeler İngilizce olarak telif veya tercüme edileceği zaman hangi değişikliklerin yapılmasını gerekli görürsünüz?

TDV İslam Ansiklopedisi gerek ilahiyat gerekse sosyal bilimler alanında Cumhuriyet Türkiye'sinin gerçekleştirdiği en önemli projedir. Aslında 25 sene (1925-1950) hiç ilahiyat eğitim ve öğretimi yapılmamış, ilmi geleneği inktaya uğramış bir ülkenin 44 ciltlik bir ansiklopediyi çıkarmış ve tamamlamış olması, başlı başına bir başarı hikayesidir. Bunu da İslam dünyasında şu an itibarıyla sadece Türkiye başarmıştır. Bu başarıda Türkiye Diyanet Vakfı'nın hiç eksilmeyen desteğini, maddelerinin yazımına destek veren geniş bir ilim adamları kadrosunun ve özellikle merkez ilim ve redaksiyon heyetinin katkılarını özellikle belirtmek gerekir. İSAM'da bu vesileyle çok zengin bir kütüphane ve dokümantasyon merkezinin kurulmasının ve müelliflerden gelen maddelerin merkez ilim heyetleri tarafından bu kütüphane ve dokümantasyon merkezinin imkânları kullanılarak zenginleştirilmesinin, bazılarının âdeti yeniden yazılmasının bu başarıda önemli bir payının olduğunu düşünüyorum. Bugün hangi konuda bir bilgiye ihtiyaç duysak bununla ilgili bir ansiklopedi maddesine kolaylıkla ulaşmakta ve yararlanmaktayız.

Ancak *Ansiklopedi'*nin misyonu henüz bitmiş değildir. Zaten böyle bir ansiklopedinin ilk yayımında en iyinin yakalanması mümkün değildir. *İslam Ansiklopedisi'*nin ikinci edisyonu yapılmalıdır. Buna başlamanın vakti de yavaş yavaş gelmekte ve geçmektedir. Bir defa bu alanda ciddi bir birikim oluşmuştur. İSAM'ın yukarıda bahsettiğim kütüphane ve dokümantasyon, veri tabanı imkanları gelişmiştir. Artan ilahiyat fakültelerinde çok sayıda genç bilim adamı yetişmiş, tezler yapılmıştır. *Ansiklopedi'*nin başlangıcından bugüne 35 sene geçmiştir. Bütün olumsuz şartlara rağmen bu alanda önemli birikim yine de oluşmuştur. Bu birikimin ikinci yayımda mutlaka *Ansiklopedi'*ye yansıtılması gerekmektedir. Bu ikinci yayımın İngilizce ve Arapçaya tercümesi de düşünülmelidir. Türkiye'nin bu birikimini dışarıya yansıtmak Türk akademisinin boynunun borcudur.

Yapılması gerekenler sadece bunlardan ibaret de değildir. Aslında bir taraftan mevcut *İslam Ansiklopedisi'*nin ikinci edisyonu yapılırken diğer taraftan belirli alanlarda daha üst seviyede tematik ansiklopediler hazırlanmalıdır. Mesela bir fıkıh ansiklopedisi, bir felsefe, bir tarih ve edebiyat ansiklopedileri pekâlâ hazırlanabilir. Ben İSAM'dan ayrılmadan bir fıkıh ansiklopedisinin, keza Wikipedia

tarzında bir genel ansiklopedinin hazırlanması gerektiğini söylemiş ve vakıf yönetimine bunu teklif etmiştim. Ayrıca “Fıkıh maddeleri nasıl yazılmalıdır?” konulu bir çalıştay yapılması gerektiğini de düşünüyordum. İşte sizin sorunuzun cevabını aslında böyle bir çalıştayda oluşturmak gerekir.

Henüz akademik hayatının başında bulunan genç araştırmacılara tavsiyeleriniz neler olur?

Bu alanda çok şeyler söylenebilir. Şu kadarını söylemekle yetineyim: Akademik çalışmalar bir ömür boyu devam etmesi gereken çalışmalardır. Bir başka ifadeyle uzun soluklu bir çalışma, bir tür maraton. Akademik hayat, hayattan kısa sürede ödül bekleyenlerin seçmeleri gereken bir alan değil. Bu sebeple her şeyden önce bu alanlara aşk derecesinde bağlı olmayanlar girmemeli. Hayatta doğru tercihin olmazsa olmaz şartı, kişinin kendisini ve kabiliyetlerini tanınmasıdır. Hatırimda Gazali’nin sözü olarak kalmış: “İlmin başı çok acı, ama sonu baldan tatlıdır.” O tadı alana kadar uzun bir yolu kat etmek gerekiyor. Bu alana giren genç akademisyenlere bu zorluklarını bilerek girmelerini, girenlerin de ilerleme yolunda emeklerini esirgememelerini öneririm. Birinci önerim acizane bu.

İkincisi akademik hayatta en önemli hedef, belirli unvanları almak olmamalı. Bilim dünyasında öyle amatör ruhla çalışanlar var ki -sayıları çok fazla olmasa da- şaşaalı unvanları yok, ancak ürettikleri eserler, ortaya koydukları çalışmalar çok kıymetli. Bu tür eserleri ortaya koymak uzun soluklu çalışmaları gerektiriyor. Bu tür çalışmalar yapılıncı akademik unvanlar esasen kendiliğinden geliyor. Ortaya koyduğunuz çalışmanın ilim dünyasında ne kadar geçerliliği ve ömrü olduğu da önemli. İnternet ortamının sağladığı kolaylıklar, sosyal bilimler alanında kaliteli ürünlerin ortaya çıkmasını değil, maalesef sıradan üretimleri kolaylaştırdı ve inanılmaz ölçüde artırdı. Çok üretmek her zaman başarının ölçüsü değil.

Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda hem sahanın temel kaynaklarına ulaşma hem modern çalışmaları takip etme noktasında lazım gelen çabalarda hiç ekonomik davranılmamalı; hem de toplanan malzemeyi değerlendirip, telif olarak ortaya koyarken çok titiz davranılmalı. Sosyal bilimlerde telif aşamasının malzeme toplama aşamasından daha önemli olduğunu ve zaman zaman bilimsel sezgiye ihtiyaç duyulduğunu unutmamak gerekir.

Bir dördüncü tavsiyem genç akademisyenlerinin çalışmalarını uluslararası geçerliliği olan bir dille yapmalarınıdır. Türkçe ürettiğimiz ürünlerin maalesef müşterisi az; müşterisiz meta zayı oluyor.

*Mülakat ve düzenleme
Tuncay Başoğlu*